

LADÁNYI KRISZTINA
(Budapest)

Falusorolók Kárpátalján

A falucsúfolók egyik típusát képezik a falusorolók. A falusorolókban gyakran nem is valami különös eseményt mondanak el, hanem inkább a vidék településeinek verses felsorolását adják. Egyrészt egyszerű jelzők, állandó szókapcsolatok, másrészt vannak közöttük olyanok, amelyekhez fűződik elbeszélő elem.

A foglalkozás, testi jegyek, mentalitás, viselet, nyelvi sajátosságok és számos más ok miatt igen sok települést csúfolnak, s a csúfoló nyelvi formák szinte állandó jelzőként rögzülnek a településekhez. Különösen érdekesek azok a falucsúfolók, amelyek mint verssé formálva rendelik egymás mellé egy-egy táj településeinek jegyeit.

A falucsúfolók a magyar néphagyományban több műfajban jelentkezhetnek. Legelterjedtebb változatai általában az egy epizódból álló anekdotikus szerkezetű rövid történetek, tréfás jelzők, versek, rigmusok.

A legrégebbi falucsúfoló mondókákat feltehetően 1615 és 1628 között *Nyéki Vörös Mátyás* jegyezte le.

Több kutató is elkülöníti a falusorolókat. *Vöő Gabriella* [11. 34] keletkezésük és funkciójuk alapján különíti el a falucsúfolókat. Ezek szerint megkülönböztet:

1. Elhatároló falucsúfolókat – ezek valamely negatív tulajdonságuk miatt gúnyolják a falvakat, amely lehet reális sajátosság, de lehet vélt, valótlan vonás is.

2. Tréfás ráfogások – ezek nemzetközi vándortémákat dolgoznak fel, reális alapjuk nincs, a cél csupán maga a gúnyolódás. A falusorolókat is be lehet sorolni e két csoportba.

Halász Albert szövegtípusok szerint osztályozta a falucsúfolókat [3. 180]:

1. Eredetmagyarázó szöveg; 2. Tényközlő szöveg; 3. Mondásszerű szöveg;

4. Rigmusokba foglalt csúfoló – a falusorolókat e csoportba sorolta.

A falusorolók osztályozása és besorolása formai és tartalmi sokféleségük miatt nehéz, *Gunda Béla* szerint felesleges is [2.145].

A kárpátaljai falusorolókat formai, tartalmi jegyeik alapján ilyen főbb típusokba sorolva mutatom be.

Először említem azokat a falusorolókat, amelyekkel a nép önmagát jellemzi. Ezek közül igen sok nem is „falucsúfoló”, inkább „falujellemző”. Ezek közel állnak a falusorolókhoz: Nagygejőc – vadgejőc, Császlóc – angyalfalva; Ráti – retkesek, teleki – mókusok, kisdobronyi – púposok, nagydobronyi – bühökök stb.

Vajda Mária szerint ezek „...egy-egy szóval, jelzős szerkezettel röviden, frappánsan jellemeznék egy-egy települést ” [10. 99]. A legtöbb ilyen csúfoló a falu lakosságát, foglalkozását, viselkedését gúnyolja ki, bosszantja az itt élőket

Kigyós – kontyos, Bereg – butykos,

Fornos – csipás, Dercen – csikász.

Érdekesek azok a sorolók, amelyekben néha nem is kell magyarázni a csúfolókat, mert minden sornak megvan a háttere, egy-egy állításból magyarázat nélkül is kiderül a valódi mondanivaló. Az alábbi csúfolóban három beregszászi járási község jellemzését találjuk. *Som* és *Bótrágy* esetében jellegzetes foglalkozásokra, tevékenységekre

vonatkozik a megállapítás, míg *Bátyút* a menyecskék viselkedése alapján minősíti a mondóka.

*Megismerni Somot a borárol,
Bótrágyot a fonalárol,
Bátyút kikapós menyecskéiről.*

A falusorolók néha tanácsokat is tartalmaznak. Három szomszédos ungvári járási település neve fordul elő az alábbi csúfolóban, főleg a házasulandó legényeknek mondogatták szüleik, rokonaik. Azonban nem minden esetben állnak rendelkezésre megbízható ismeretek az állítások eredetének megfajtásához.

*Ha szüzlányt akarsz elvenni, eredj Szelmencbe,
Ha gazdagot, akkor Palágyba,
Ha pedig kikapósra vágysz, azt Szürtében keresd.*

A falucsúfoló rigmusok érdekes csoportját alkotják azok a pársoros mondókák, amelyek szomszédos települések verses felsorolását tartalmazzák, de nem mindegyik falura külön-külön tartalmaznak megállapításokat, hanem együttesen. Ezek a kijelentések utalhatnak a községek lakóinak jellemző viselkedésére, a falvak jellemzésére. Ilyeneket gyűjtöttem Kárpátalján:

*Som meg Kaszony – semmi haszon.
Gut, Gát, Gorond – benne a sok bolond.
Gut, Gát, Gorond – mind a három bolond.
Dercen, Fornos – mind bolondos.
Csepe, Csoma, Hetenyi – nincsen benne mit enni.
Akli, Batár, Csepe – ott senkinek nincs esze.
Gecse, Csoma, Macsola – térdig érő pocsolya.
Gecse, Csoma, Macsola – mind a három pocsolya.*

A falusorolók alapja gyakran a táji adottság és a földrajzi viszony.

Falusorolóink nagy részének nincs ábrázolható rímképlete, sok a szókezdő alliteráció, de a hagyományos rímet is megfigyelhetjük, ezek idézik elő a falusoroló játékosságát, költőiségét. Ezek néha bosszantó jellegűek, durva szavakat is tartalmaznak, valóság alapjuk nincs.

*Szalókán szalad a fíng a lókán Szalókán szalad a fíng a lókán
Teleken megfogták, Eszenybe megfogták,
Kisdobronyba megitták. Ásványba meg megisszák.*

A beregszászi járásban ennek ilyen változatát jegyeztem fel:

Darócon szalad a fíng a lócon... (Halábor) – bizonyára folytatása is van

A falusorolók között előfordulnak olyanok is, amelyek a magyar nyelvterület különböző részein is előfordulnak. Általában más-más településnevekkel behelyettesítve a jellemző tulajdonságok a helyi sajátosságokhoz igazodnak, erre Ujváry Zoltán gömöri gyűjtésében is találhatunk példát [9.566]:

*Hogyha Rozsnyón meg nem szólnak,
Szentpéteren meg nem lopnak,
Kassán fel nem akasztanak,
Kimehetsz a világból.*

Kárpátalján ehhez hasonló az alábbi soroló:

*Akit Ráton meg nem vernek,
Szürtében meg nem lopnak,
Tégláson meg nem szegényiteknek,
Az végigmehet a világon.*

Változata:

*Ha Tégláson meg nem lopnak,
Ha Szürtében meg nem csesznek,
Ha Ráton meg nem vernek,
Bátran nekivághatsz a nagyvilágnak.*

Néha csak két település szerepel a csúfolóban:

*Ha Ráton meg nem vernek,
Dobronyban meg nem szurkálnak,
Akkor végig mehetsz a világon.*

Olyat is feljegyeztem ebben a típusban, amely csak egy falu nevét tartalmazza:

*Akit Újlakon meg nem rontanak,
Az szűzön megyen papnak.*

Ebben a csúfolóban inkább már a rím a fontos.

Az említett falusorolók ugyanarra a formára épülnek, amelyeknek egy XVII. századi leírását ismerjük. Az 1683-ban Magyar Simplicissimusban ugyanezt Grimmelhausen így jegyezte le [10. 89]:

*Akit Kassán el nem fognak,
Eperjesen fel nem kötnek,
Bártfán meg nem házasítanak,
Szebenben meg nem csúfolnak,
Lőcsére ha ér békében
Jó szerencsével dicsekedjen.*

Vajda Mária szerint e csúfolódó sorainak a mai napig ismertek a helyi változatai a magyar nyelvterület különböző részein: Nyírségben, Bácskában, Gömörben, Hevesben, Hajdúságban [10. 96].

A falusorolók a különböző községekre jellemző vonásokat, megtörtént vagy valótlan történetekre utaló megállapításokat vers formájában adják elő. Lehetnek ezek elhatároló jellegűek, amelyek alapja valamilyen negatív vagy pozitív tulajdonság, foglalkozás, tevékenység. Előfordulnak tréfás ráfogások is, amelyeknek nincs reális alapjuk, a cél a gúnyolódás, a játék. A szakirodalom néha rigmusba foglalt csúfolóknak is nevezi ezeket.

A falusorolókat lehet még vizsgálni nyelvtani szempontból is. Néha a helynevek különböző ország területén találhatók.

*Gecse, Csoma, Macsola,
Márok, Papi, Csaroda, (Csonkapapi)
Asztély, Surány, Tákos – ez a kilenc város,
Mind a kilenc sáros.*

Vannak közöttük olyanok, amelyek nem csupán epikai mag nélküliek, kapcsolódik hozzájuk valamilyen történet.

Irodalom

1. Eördegh Béla: Néhány falucsúfoló szólás-mondás // Népünk és Nyelvünk. Szerk.: Horger Antal. Szeged, 1937. – 170–172. o.
2. Gunda Béla. Falucsúfolók // A rostaforogató asszony, Budapest, 1989. – 145–174. o.
3. Halász Albert. Falucsúfolók a Mura vidékéről // Néprajzi Látóhatár III., 1994. – 178–187. o.
4. Kovács Ágnes. A rátótiadák típusmutatója (Magyar Népmese Katalógus, 6.), Budapest, 1990.
5. Nagy Molnár Miklós. Adalékok az Ung-vidék folklórához // Varia Ethnographica et Folkloristica (Ujváry Zoltán 65. Születésnapjára, Debrecen, 1997. – 14–18. o.
6. Nyéki Vörös Mátyás. Huszonöt falucsúfoló és városjellemző epigramma // Irodalomismeret I–II. 22–26. o.
7. Szendrey Zsigmond. Falucsúfolók. Ethnographia XIX. Budapest, 1927. – 30–39. o.
8. Ujváry Zoltán. Falucsúfolók // Gömöri magyar néphagyományok. Szerk.: Veres László—Viga Gyula. — Kiadja a Miskolci Hermann Ottó Múzeum a 70 esztendő Ujváry Zoltán tiszteletére, 2002– 566–568.o.
9. Turóczi-Trostler József. Magyar Simplicissimus, Budapest, 1956.
10. Vajda Mária. „Komádiba, Tótiba, bocskorban jár a liba” (Bosszantó folklórhagyományok), Budapest, Gondolat Kiadó, 2006.
11. Vöő Gabriella. A falucsúfolás szokása a székelyeknél. Művelődés XLII. 34-36.o.